

OKNA APSIDY KOSTELA STĚTÍ SV. JANA KŘTITELE V HOSTIVAŘI

LADISLAV BARTOŠ

Příspěvek přináší poznatky o nedávno objevených oknech apsidy hostivařského kostela. Co se týče dochovaných detailů své středověké podoby, byl tento kostel do nedávna považován za poměrně chudý objekt. Pohled se změnil s nálezem nástěnných maleb v apsidě, při jejichž postupném odkrývání bylo možné dokumentovat a zčásti i obnovit okna, o jejichž existenci se do té doby nevědělo. Text se zabývá polohou a podobou nalezených oken románského, gotického a barokního stáří, problematikou jejich opětovného otevření a osvětlením presbytáře v průběhu dějin kostela.

WINDOWS OF THE APSE OF THE CHURCH OF THE BEHEADING OF ST. JOHN THE BAPTIST IN HOSTIVAŘ

This essay presents the findings of the recently discovered windows of the apse of the Hostivař church. Regarding the details of its surviving medieval form, this church was until recently considered to be a relatively poor building. This opinion changed with the discovery of wall paintings in the apse; during their gradual uncovering it became possible to document and partially restore a window whose existence had previously been unknown. The text deals with the position and shape of the discovered windows of Romanesque, Gothic and Baroque age as well as the issue of re-opening them and the illumination of the presbytery throughout the history of the church.

Klíčová slova — kostel – středověk – románská architektura – sakrální architektura – apsida – okno

Key words — church – Middle Ages – Romanesque architecture – sacral architecture – apse – window

Kostel Stětí sv. Jana Křtitele v Hostivaři je středověká stavba, v jejíž přesnější dataci nepanuje dosud shoda. Přehled četné dosavadní literatury uvádí například Zdeněk DRAGOUN (1990). Údaje uváděné v literatuře k datování objektu se značně rozcházejí, pohybují se mezi 11. a 13. stoletím. Na základě novějších poznatků, získaných zejména z archeologických výzkumů (PODLISKA 2010) se jako pravděpodobnější jeví výstavba kostela až v průběhu 13. století. Nasvědčuje tomu jednak lomové zdivo apsidy i lodi kostela, jednak značné rozměry stavby. Domněnka o dodatečném prodloužení lodi kostela se nepotvrdila, stejně jako hypotéza, že apsida je pozůstatkem starší rotundy.

Kostel byl přestavován ve 14. století a barokně upravován v 18. století. V průběhu druhé poloviny 19. století byly prováděny puristické úpravy směřující k obnovení jeho románské podoby.¹ Až do nedávna převažoval názor, že se v objektu nezachovaly žádné detaily nejstarší stavební fáze, s výjimkou osového okénka apsidy, které bylo znovuotevřeno na konci 19. století. Velkým překvapením tak bylo objevení vzácně zachovaných středověkých nástěnných maleb na stěnách a konše apsidy. Při postupném odkrývání maleb byla také objevena další zazděná okna apsidy.² Dosud neznámá okna apsidy, proměny jejich podoby v průběhu času a některé analogické příklady jsou předmětem tohoto příspěvku.

Kostel Stětí sv. Jana Křtitele v Hostivaři stojí na levobřežní terase Botiče, v centru staré obce a v blízkosti původní tvrze, později dvora. Volně stojící objekt orientovaného kostela je umístěn ve svahu, na pozemku ohraničeném zdí bývalého hřbitova (obr. 1).

Podélná jednolodní stavba s přibližně půlkruhovou apsidou má plochostropou loď a apsidu zaklenutou konchou. K lodi je na západní straně přistavěna předsíň a na severu sakristie. Apsida je na loď napojena pravoúhle odstupňovaným vítězným obloukem. Geometrií kostela a nepravidelností apsidy se podrobně zabýval Martin MÜLLER (2012). V téměř přesné středové ose je dochované celé původní východní šterbinové okno, obnovené v roce 1893. Po obou stranách od něj byla v letech 2007–2010 postupně objevena další zazděná okna. K nálezům okenních otvorů v apsidě došlo v návaznosti na objev unikátně dochované figurální malířské výzdoby, její postupné odhalení a restaurátorskou obnovu, probíhající v období let 2007–2010 (obr. 2).

Jednodušší je situace oken v severní polovině apsidy. Zde bylo odkryto intaktně dochované románské okno, tvarově a rozměry odpovídající oknu střednímu. Ještě dále směrem

¹ V roce 1864 byla snížena strmá gotická střecha a nahrazena „románskou“ s nižším sklonem, roku 1893 došlo k zazdění barokních kasulových oken na bocích apsidy.

² Odkrývání a restaurování maleb prováděl restaurátor ak. mal. Miroslav Slavík.

k severozápadu (blíže k vítěznému oblouku) bylo objeveno zazděné barokní kasulové okno, které bylo pouze zběžně prohlédnuto vyjmutím několika cihel zazdívky a následně opět uzavřeno.³

V jižní části apsidy byly v téměř totožné překrývající se pozici nalezeny pozůstatky tří různých oken. Původní románské okno zde bylo ještě ve středověku nahrazeno velkým gotickým oknem, které bylo v barokním období nahrazeno menším oknem kasulovým. Nálezová situace byla nejprve odhalena z interiéru,⁴ následně byla provedena sonda na vnějším plášti apsidy pro ověření existence a rozsahu dochování vnějších špalet původního okna.

Obr. 1. Praha-Hostivař, kostel Stětí sv. Jana Křtitele. Pohled na apsidu od východu před, v průběhu a po dokončení úpravy oken (foto H. Černá, 2008; L. Bartoš, 2010, 2012).

Záměrem vlastníka a uživatele⁵ objektu bylo (před provedením exteriérové sondy) obnovení původního románského okna i na jižní straně tak, aby bylo dosaženo určitého symetrického vzhledu apsidy, blízcího se co nejvíce její předpokládané původní podobě. Odborní pracovníci pražského pracoviště Národního památkového ústavu (dále NPÚ ÚOP HMP)⁶ úplnou rekonstrukci románského okna vylučovali s poukazem na to, že tento zásah by vedl k částečné likvidaci barokní kasule a předpokládaných zbytků gotického okna, jehož existence byla zřejmá již díky nálezů části špalety v interiéru. Výkonný orgán státní památkové péče, tedy Magistrát hlavního města Prahy, odbor památkové péče, se však s názorem NPÚ ÚOP HMP neztotožnil a ve svém závazném stanovisku s celkovou obnovou (tedy do značné míry rekonstrukcí) románského tvaru okna souhlasil.

V této situaci restaurátor zahájil sondování na vnějším plášti apsidy. Ukázalo se, že nepravidelný vnější líc apsidy je ve značné části plochy vyrovnán novověkou cihelnou plentou a jinde poměrně silnou vrstvou tvrdé omítky, takže provedení sondy bylo značně fyzicky náročné. To také může vysvětlit fakt, že se o zazděných oknech apsidy dosud nevědělo. Existující cihelná plenta je patrná již na fotografii z opravy kostela prováděné v padesátých letech 20. století. Je možné, že vyrovnání apsidy za účelem vytvoření přesnějšího geometrického tvaru bylo provedeno již v rámci „zkrášlovací“ obnovy kostela v roce 1864 nebo při úpravách apsidy v roce 1893. Sonda na severní straně pod cca 15 cm silnou vrstvou plenty našla historický líc apsidy s dochovaným románským oknem, které bylo obnovení odstraněním kamenné zazdívky (obr. 3). Šikmé špalety byly ve stejném úhlu v úrovni plenty prodlouženy až k současnému líci zdiva. Středověké omítky s dekorativní malbou byly po dokumentaci překryty ochrannou vrstvou nového vápenného štuky a plochy byly sjednoceny s barvou nátěru apsidy.

Složitější bylo hledání adekvátního řešení jižního okna, u něhož postupně rozšiřovaná sonda prokázala velmi komplikovaný vývoj. Podařilo se nalézt pozůstatky všech tří oken, přičemž se

3 V době první návštěvy objektu autorem článku již bylo okno opět zazděné. Podle svědectví přímých účastníků bylo tvarové a rozměry totožné s jižním kasulovým oknem, což odpovídá logice barokní úpravy.

4 V roce 2009 a znovu po dočasném uzavření přes zimní období v roce 2010.

5 Hostivařská farnost, zastoupená tehdejšími faráři P. ThLic. Mariuszem Kuźniarem, Th.D., ve spolupráci se zástupcem stavebního odboru Arcibiskupství pražského panem Stanislavem Přibylem.

6 Zodpovědnými referenty za NPÚ ÚOP HMP byli nejprve PhDr. Mária Maták, následně v roce 2010 PhDr. Jana Teichmanová a Ing. arch. Ladislav Bartoš, k metodickým konzultacím byl přizván Mgr. Petr Skalický z Ústředního pracoviště NPÚ.

jednalo o část záklenku románského okna, kompletně dochované zazděné kasulové okno a převkypivě velkou část profilovaného kamenného ostění gotického okna. Z něho byla intaktně dochována zhruba polovina – pravá stojka s částí výběhu lomeného oblouku, parapet a spodní část levé stojky. Části ostění, které byly vybourány kvůli barokní úpravě, byly zřejmě z valné části druhotně využity v zazdínce.

Po odkrytí většiny plochy jižního okna bylo postupně svoláno několik jednání, na nichž byly zvažovány možnosti dalšího postupu. V případě původně zamýšleného postupu, tedy rekonstrukce tvaru celého románského okénka podle zbývajících dvou, by bylo nutné nejen odbourat část barokního kasulového okna, ale také vyjmout část dochovaného gotického ostění. Další uvažované varianty zahrnovaly částečnou obnovu románského okna s určitou mírou analytické prezentace nálezů z mladších vývojových fází kostela. Jinou teoretickou možností bylo obnovení okna gotického, nebo barokního kasulového. Nakonec bylo dohodnuto kompromisní řešení, přijatelné pro zástupce farnosti i památkovou péči. Románské okno bylo náznakově rekonstruováno pouze v interiérové části zdi. V exteriérové polovině zdiva byly nalezené artefakty ponechány, pečlivě zdokumentovány, sondáží vzniklé dutiny opět prozděny původním materiálem zazdívkou a celá plocha byla znovu opatřena omítkou a nátěrem v barvě fasády.⁷ Operativní průzkum a dokumentaci prováděl autor tohoto textu v několika etapách v období mezi červnem a prosincem roku 2010.

Popis oken

Popisovaná okna se nacházejí v plášti apsidy kostela, ve výškové úrovni cca 2,2–5 m nad terénem (gotické okno), 3–4,7 m nad podlahou apsidy (románská okna). Barokní okna jsou umístěna ve výšce 3,5–4,6 m nad terénem.

SEVERNÍ ŠTĚRBINOVÉ OKNO

Díky svému umístění výrazně blíže ose apsidy než okno jižní, nebylo severní okno zasaženo probouráním barokní kasule. Z trojice románských oken je severní nejlépe zachováno, neboť jižní okno z větší části zaniklo pozdějšími úpravami, východní okno bylo upravováno na konci 19. století – v roce 1893 a později.

Vlastní úzké štěrbinové okénko v kamenném ostění je ukončeno půlkruhem. Opukové prvky tvořící ostění, parapet a záklenek okna jsou pečlivě opracované, oboustranně jsou opatřeny polodrážkou. Obě ostění jsou tvořena dvěma prvky, parapet a záklenek jsou z jediného prvku. Špalety jsou výrazně zešíkmené, jejich záklenky na vnitřním líci stěny netvoří přesný půlkruh, jsou ve vrcholu zploštělé. Na vnějších špaletách severního okna (odhalených v srpnu a září 2010) se nachází polychromovaná geometrická výzdoba, tvořená červenými pruhy. Tyto pruhy jsou po stranách vodorovné, v záklenku se paprscitě rozbíhají, tvoří tak iluzivní malované spárování.

Obr. 2. Praha-Hostivář, kostel Stěti sv. Jana Křtitele. Pohled do apsidy po provedení sondážního průzkumu, v průběhu a po dokončení restaurování maleb a nové úpravy oken (foto Z. Poliačiková, 2009; L. Bartoš, III/2010, XII/2010).

⁷ K zazdění náleзовé situace došlo až na jaře roku 2011.

Obr. 3. Praha-Hostivař, kostel Stětí sv. Jana Křtitele. Pohled na odkryté severní okno z exteriéru (foto L. Bartoš, X/2010).

Obr. 4. Praha-Hostivař, kostel Stětí sv. Jana Křtitele. Pohled na odkryté severní okno z interiéru (foto L. Bartoš, III/2010).

Při vlastním ostění jsou pruhy propojeny průběžným prvkem, rámuujícím okno. Podobný rámuující pruh lemoval i vnější hranu špalet. Místy je kámen opatřen jen vápennou malbou, jinde je pod ní ještě podkladní vrstva tenké vápenné omítky, sloužící zřejmě pro vyrovnání podkladu. Tato původní povrchová vrstva byla překryta mladší omítkou, která rovněž zabíhala do špalety. I tato omítka mohla pocházet ze středověké, případně z raně novověké etapy vývoje kostela. Její povrch byl opatřen bílým vápenným nátěrem a při pozdějších opravách zdrsněn pekováním.

Plocha vnitřních špalet je součástí souboru figurálních nástěnných maleb apsidy. Po stranách okna lemují postavy svatých Petra a Pavla (ROYT 2010). Ve vrcholu špalety je umístěna velká hvězda (obr. 4). Vpravo stál sv. Petr s charakteristickým účesem v podobě kratších vlnitých vlasů, proti němu sv. Pavel s protaženým obličejem (VŠETEČKOVÁ 2010). Hrana špalety je zvýrazněna červeným pruhem, lemovaným bílými pásy. Omítka, na které byly malby provedeny, vykazuje výrazné nepravidlosti. V záklenku tak dodnes můžeme pozorovat otisky prken bednění, podobně jako v konše apsidy.

Obr. 5. Praha-Hostivař, kostel Stětí sv. Jana Křtitele. Pohled na nálezoitou situaci jižního okna z interiéru. Nahoře část záklenku románského okna, zakomponovaná do celku maleb, vlevo malby porušující špaletu gotického okna, vpravo barokní kasulové okno, zcela vpravo zazdívká kasule z roku 1893 (foto Z. Poliačiková, 2009).

JIŽNÍ ŠTĚRBINOVÉ OKNO

Z románského okna v jižní stěně se zachoval zlomek záklenku při vnitřním líci vlevo, včetně omítky se zlomkem figurální malby (obr. 5). Odpovídající část záklenku se zachovala i ze strany exteriéru. Při pohledu zvenčí jde o pravou část záklenku. V exteriérové sondě bylo odhaleno několik úzkých opukových kamenů tvořících záklenek, včetně zlomku dochované původní hrubozrnné omítky. Zdivo torza záklenku je lomové opukové, stejně jako okolní zdivo apsidy. Ostatní části románského okna byly zničeny vložением mnohem většího okna v období vrcholné gotiky.

JIŽNÍ GOTICKÉ OKNO

Velké okno, proražené pravděpodobně kvůli lepšímu osvětlení gotického oltáře, má při vnějším líci zdíva profilované pískovcové ostění, dochované přibližně z poloviny. Jak prokázala rozsáhlá sonda (obr. 6), dochoval se parapet, spodní část západní stojky ostění a celá stojka východní, včetně náběhu lomeného oblouku. Východní stojka byla sondou odkryta, skládá se z pěti tesaných prvků, včetně náběhového prvku záklenku. Profilace ostění je tvořena výžlabkem širokým 0,29 m v okosené ploše. Vlastní stojku ostění tvoří trojice „typických“ kamenů a patní článek, tvořící zároveň krajní úsek parapetu. Parapet (bankál) je tvořen (nejméně) třemi prvky, z nichž dva krajní tvoří návaznost stojek ostění na parapet. Bankál nebyl sondou odkrýván celý, pouze jeho pravá část navazující na ostění. Další, podstatně menší sonda odhalila styk pravého a středního prvku. Plocha parapetu je poškozena osekáním, hrany kamenů jsou částečně ulámané. Zachována je i spodní část levé stojky ostění, jak prokázalo rozšíření sondy. Celková šířka okna při vnějším líci ostění (hrana okosení pravé stojky – hrana okosení levé stojky) činí 1,43 m. Další rozměry je možné odvodit. Odhalenému pravému ostění šířkově odpovídá ostění levé, které musí

být tvarově totožné, šířka vlastního okenního otvoru tak vychází cca 0,80 m. Tvar a výšku hrotitého záklenku lze dovodit díky dochovanému spodnímu prvku náběhu vpravo a známé šířce okna. Výška vlastního otvoru tak vychází přibližně 1,71 m.

Na gotické stojce jsou zachovány pozůstatky nejméně tří vrstev vápenných nátěrů, včetně polychromního nátěru obdobného typu jako na špaletě severního románského okna. V tomto případě šlo o širší červené pásy střídající se s bílými plochami. Výsledný efekt snad mohl působit jako střídající se červené a bílé kvádry. Barevná úprava je dochována méně než polychromie severního románského okna, její zbytky byly patrné v ploše výžlabku a na okosu při vnějším líci. Na prvky ostění navazují fragmenty středověkých omítek.

Obr. 6. Praha-Hostivař, kostel Stěti sv. Jana Křtitele. Pohled na nálezuovou situaci jižního okna z exteriéru. Nahoře část záklenku románského okna, vlevo nahoře barokní kasulové okno, vpravo dole odkrytá stojka ostění gotického okna (foto L. Bartoš, XII/2010).

JIŽNÍ KASULOVÉ OKNO

Barokní okno má charakteristický tvar tzv. kasulového okna, tvořený šesti segmentovými a jen dvěma krátkými rovnými úseky. Okno mělo hlubokou interiérovou špaletu, vlastní okenní ostění je umístěno při vnějším líci zdiva. Z vnitřní strany je opatřeno polodrážkou, v níž byl osazen okenní rám. Jak špalety okenní niky, tak ostění byly vyžděny z cihel formátu přibližně 260 × 140 × 60 mm. V exteriérové sondě bylo možné pozorovat zbytek barokní omítky s barevným nátěrem – krémovou plochou a růžovým lemováním kasulového okna.

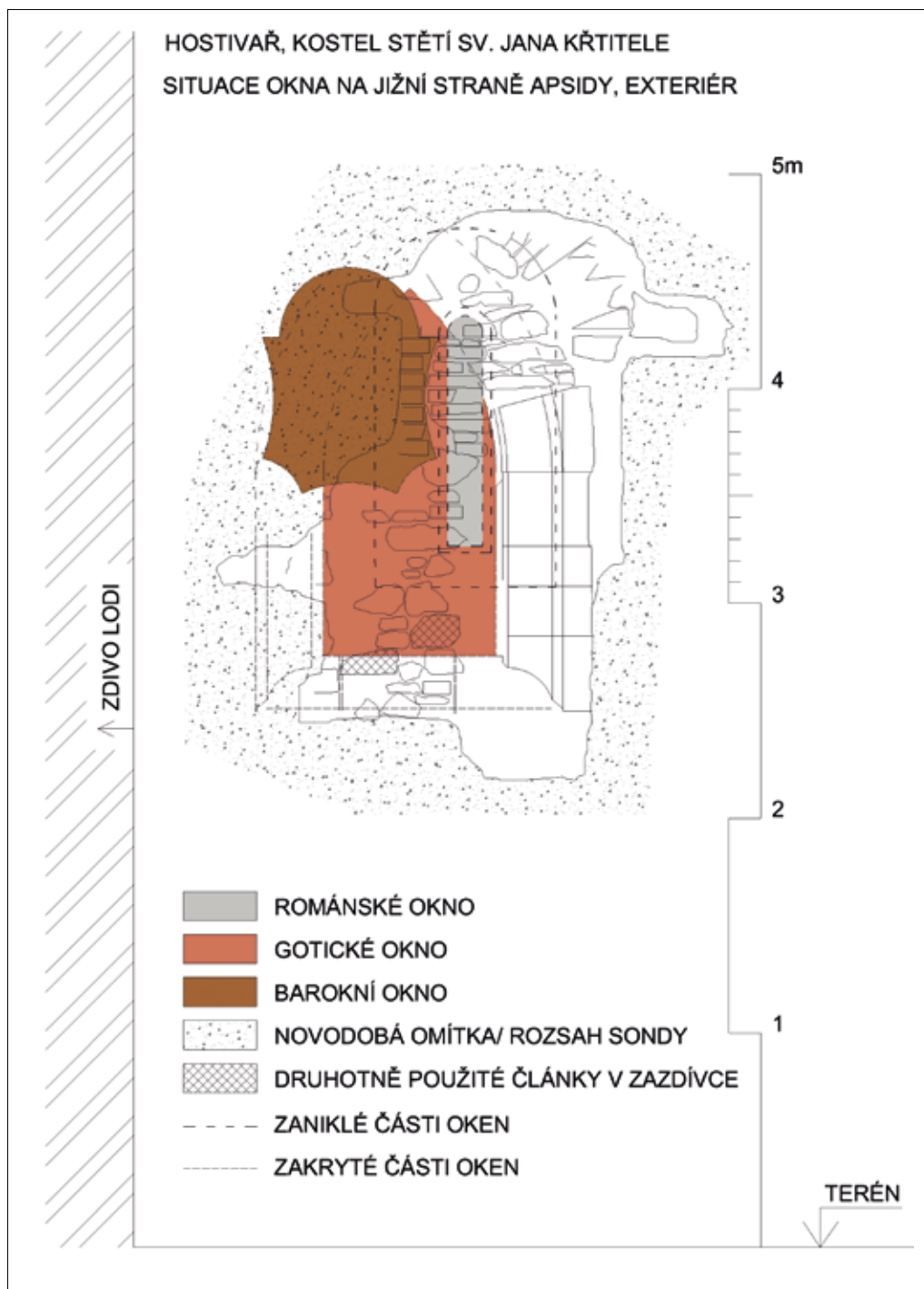
Vývoj osvětlení apsidy

Trojice románských okének vznikla nepochybně zároveň s výstavbou apsidy. Jejich asymetrické rozmístění na plášti apsidy mohlo být motivováno lepším osvětlením z východu a jihu. Unikátní výzdoba apsidy, odhalená v letech 2007–2010, je uměleckohistoricky datována do druhé poloviny 13. století (ROYT 2010), resp. do přelomu 13. a 14. století (VŠETEČKOVÁ 2010). Špalety tří oken byly zahrnuty do velkolepé figurální výzdoby apsidy.

Později ve středověku došlo k proražení mnohem většího vrcholně gotického okna v jižní stěně, starší jižní okénko bylo tímto zásahem z velké části zničeno. Zároveň byla zničena část malované výzdoby v apsidě, zamalované možná již dříve. Nové gotické okno bylo posazeno poněkud níže a západněji oproti románskému, s průběhem východní špalety přibližně v úrovni východní špalety předchozího okna (obr. 7). Možnost existence symetricky umístěného hrotitého gotického okna⁸ lze vyloučit na základě rozsahu dochování maleb na severní straně, kde jejich menší plocha poškození odpovídá baroknímu kasulovému oknu. Ze samotných fragmentů gotického okna nelze určit jeho dataci, významné vodítko v tomto směru však nabízí listina nalezená v oltářní menze při opravách v 19. století. Listina obsahovala informaci o svěcení hlavního oltáře dne 17. října 1401. Světitelem byl Václav, světicí biskup pražský (PODLAHA 1907, 242; AUGUSTA 1998, 75). Lze logicky předpokládat, že rozměrné gotické okno bylo určeno k lepšímu osvětlení

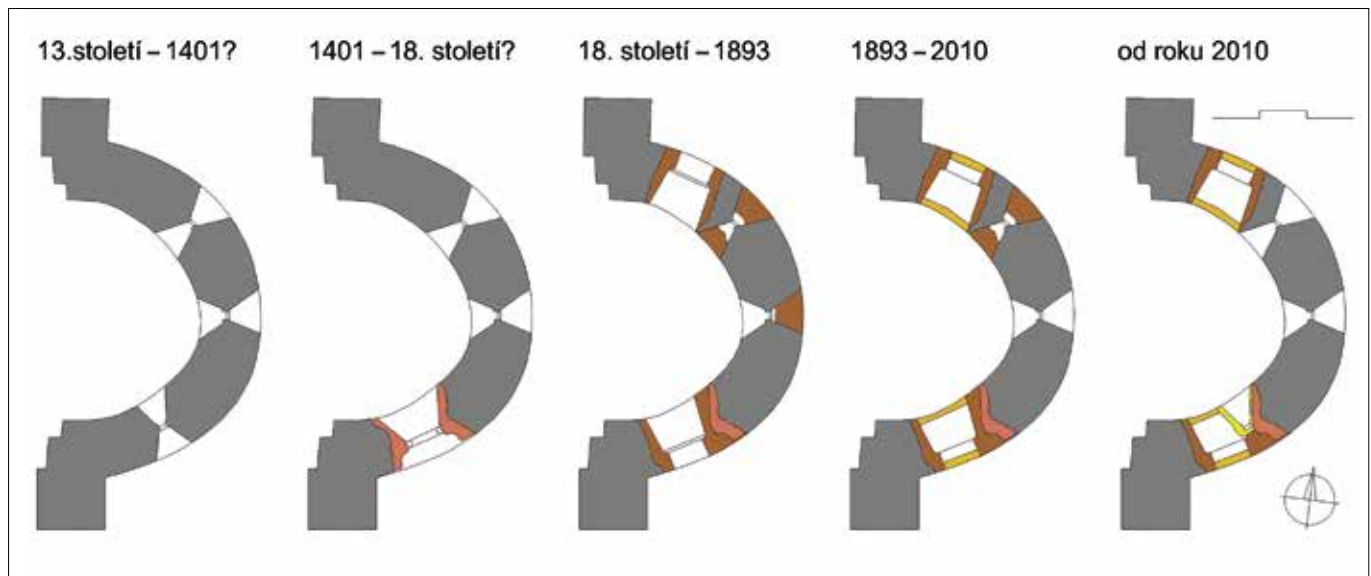
8 Dvojici gotických hrotitých oken uvádí Petr SKALICKÝ (2012).

Obr. 7. Praha-Hostivař, kostel Stětí sv. Jana Křtitele. Jižní okno apsidy v pohledu z exteriéru. Srovnání polohy a velikosti okenního otvoru románského, gotického a barokního (L. Bartoš, 2010, 2014).

gotického oltáře a k jeho proražení tedy došlo na přelomu 14. a 15. století. Tvar okenního ostění je v souladu s touto datací.

Samostatnou otázkou je současná existence jižního hrotitého okna a dvou zbývajících románských okének. Nabízí se několik indicií. Nápadná je podobnost exteriérové úpravy ostění gotického okna a špalety severního okénka. Do této špalety zabíhá ještě i mladší omítka. Podle informace z restaurátorského průzkumu (SLAVÍK 2007) byla tato mladší středověká omítka nalezena také na vnitřních špaletách severního okénka, kde byla na ní pozorována malba rostlinného dekoru. Tato důležitá okolnost svědčí pro koexistenci severního románského okna s větším gotickým, přinejmenším po určitou dobu. Ani střední okno tehdy zřejmě nebylo zazdženo, avšak mohlo být zakryté gotickým oltářem. Takováto podoba apsidy pak mohla přetrvat nejdéle do barokní úpravy.

Dalším výrazným zásahem bylo v 18. století proražení dvojice barokních kasulových oken, umístěných symetricky v severní i jižní stěně apsidy. V severní stěně se kasulové okno „vyhnulo“ zazděnému románskému okénku (zazdívánému možná až při této příležitosti). V jižní stěně barokní okno nahradilo okno gotické, do jehož horní poloviny bylo umístěno, přičemž osa nového okna byla opět poněkud posunuta směrem k západu. Oproti předchozímu okennímu otvoru došlo tentokrát ke zmenšení plochy okna. Vzhledem k umístění nového okna musela být část gotického okna vybourána a zbývající (spodní) část zazděna. Do zazdívký byly druhotně jako stavební materiál využity i části zrušeného gotického okna.

Barokní okna byla zazděna v roce 1893, zároveň s opětovným probouráním zazděného románského okna v ose apsidy.⁹ K dalšímu zásahu do situace oken apsidy došlo až v souvislosti s odhalováním nástěnných maleb na počátku 21. století (obr. 8).

Analogie

Pro určité dokreslení a posouzení, zda popsaný nálezy oken lze považovat za mimořádný nebo spíše typický příklad vývoje osvětlení apsidy, byly hledány analogické případy (obr. 9).¹⁰ Je nutné vzít v potaz, že u značné části objektů, které jsou omítnuté (to se týká i Hostivaře), není pouhým vnějším pozorováním možné složitější vývoj oken vůbec postřehnout. Další, rovněž početná skupina objektů prošla během 19. nebo 20. století reromanizací, při které byla větší, tvarově nerománská okna opět zrušena a ponechána zazděná¹¹ nebo nahrazena okénky románského tvaru.¹² Tento postup byl (byť pouze částečně) uplatněn také v Hostivaři.

Určité vodítko pro lepší představu o pravděpodobné podobě gotického okna v jižní části hostivařské apsidy představuje nedaleký příklad – druhotně proražené gotické okno v apsidě rotundy sv. Longina (původně sv. Štěpána) na Novém Městě pražském (obr. 9: D). Toto okno má téměř shodné rozměry a velmi podobnou profilaci ostění, jako mělo okno v Hostivaři. Původní románské okno v ose apsidy rotundy sv. Longina bylo nahrazeno velkým opukovým lomeným oknem s šikmým ostěním, na vnějšku široce prožlabeným. Široký výžlabek je zde ještě poněkud hlubší než v Hostivaři. Precizně vytesaná kružba je tvořena dvěma jeptiškami nesoucími kruh s vepsaným trojlistem (obdobnou kružbu mohlo mít i hostivařské okno). Úprava rotundy sv. Longina je datována do třetí čtvrtiny 14. století, do doby po založení Nového Města, kdy byl zároveň budován nový kostel svatého Štěpána. Gotická okna proražená druhotně v románských apsidách nejsou v českém prostředí rozhodně žádnou raritou.¹³ Okna byla zřejmě obvykle proražena v místě

Obr. 8. Praha-Hostivař, kostel Stětí sv. Jana Křtitele. Vývoj osvětlení apsidy. **Šedá** – románské zdivo apsidy, **červená** – gotická úprava, **hnědá** – barokní úprava, **oranžová** – zazdívký 1893, **žlutá** – úprava z roku 2010 (L. Bartoš, 2014).

⁹ Podle Lehnerova textu bylo střední okno zazděno jen zvenčí (LEHNER 1895).

¹⁰ Za řadu námětů a upozornění na obdobné objekty děkuji především Tomáši Buryškově.

¹¹ Příkladem může být kostel svatého Jakuba Staršího v Rovné (okres Kolín).

¹² Například okna po stranách apsidy kostela Stětí svatého Jana Křtitele v Praze-Dolních Chabrech.

¹³ Jako příklady v prostředí středních Čech lze uvést hrotité okno apsidy někdejšího kostelíka sv. Michala, tvořícího dnes součást gotického chrámu sv. Petra a Pavla v Čáslavi (okres Kutná Hora), okna apsidy rotundy Narození Panny Marie v Holubicích (okres Praha-západ), východní okno apsidy rozšířené rotundy svatého Mikuláše v Kladně-Vrapicích.

původních románských, která však tím často bezezbytku zanikla. Jejich existenci pak lze dovodit pouze na základě logiky stavby a analogií.

Barokní kasulová okna proražená v románské apsidě nalezneme kupříkladu na kostele svatého Linharta v obci Cítov (okres Mělník, obr. 9: C). Barokní přestavba zde proběhla krátce po polovině 18. století. Tato okna jsou na rozdíl od hostivařských dosud funkční a sousedí se zazděným osovým románským okénkem, jehož exteriérová část je analyticky odhalena.

Co se týče analogie k prostřídání tří oken v jednom místě (románské, gotické, barokní), velmi podobná je situace jižního okna apsidy v případě kostela svatého Jiljí v obci Bezděz. Kostel je pozoruhodnou památkou románské architektury, stojící poněkud ve stínu mnohem známějšího hradu. Stavba kostela bývá v literatuře kladena do poslední čtvrtiny 12. Století (KRACÍKOVÁ/SMETANA 2000). Jednolodní kostel má půlkruhovou apsidu, loď i apsida jsou vyzděny z pískovcových kvádrů. Zdivo apsidy je korunováno obloučkovým vlysem se zubořezem a náročně kamenicky ztvárněnými konzolkami. Plocha stěn pod vlysem je lizénami členěna do tří polí, každé z nich obsahuje (nebo obsahovalo) jedno okno. Východní (osové) okno je v současnosti zazděné, díky opadané omítce pozorujeme celou levou špaletu a část záklenku původního románského okna, později rozšířeného na cca dvojnásobnou šířku. V jižním (přesněji jihovýchodním) a severním (resp. severovýchodním) poli se nachází po jednom barokním okně s rovnou špaletou a půlkruhovým záklenkem. Při bližším pohledu na jižní okno pozorovatel odhalí zazděného předchůdce současného otvoru. Okno bylo umístěno výše a poněkud více vpravo oproti současnému (baroknímu) oknu (obr. 9: A). Převýšený

Obr. 9. Analogické příklady úprav oken v románských apsidách.
A – Bezděz, **B** – Čáslav, **C** – Cítov,
D – Praha 2-Nové Město, rotunda sv. Longina, **E** – Rovná, **F** – Kladno-Vrapice. (Fotografie A, D: L. Bartoš, 2011, 2010; B, C, E, F: T. Buryška, 2010, 2006, 2010, 2005. Upravil L. Bartoš, 2014.)

oblouk záklenku zabíhal až do obloučkového vlysu, který tak byl v tomto místě porušen. Pozorované okno je tak zjevně mladší než zdvo presbytáře a s jistou pravděpodobností lze předpokládat, že mělo ještě staršího předchůdce z doby výstavby.

Podobně jako v Hostivaři tak můžeme i v Bezdězu na jižní straně apsidy počítat zřejmě se třemi okny, která se postupně „vystřídala“ v jedné pozici. Proražení většího okna ještě ve středověku lze v obou těchto případech, i s ohledem na orientaci k jihovýchodu, přičítat především snaze o efektivní nasvětlení hlavního oltáře.

Závěr

Z několika nastíněných příkladů je zřejmé, že úpravy oken v apsidách kostelů (zvětšování, zazdívání, probourání nových oken, historizující obnovy...) nebyly a nejsou nijak výjimečné. Za mimořádné je však možné považovat dochování významných pozůstatků tří oken, která pocházela ze tří různých slohových etap a vystřídala se v jediné pozici na jižní straně apsidy kostela v Hostivaři. Cílem tohoto příspěvku je také rozšíření a uchování informace o existenci těchto oken, s výjimkou krátkého období 2010–2011 trvale ukrytých pod omítkou.

LITERATURA

- AUGUSTA 1998 — Pavel AUGUSTA: Kniha o Praze 15. Hostivař, Horní Měcholupy a okolí. Praha 1998, 74–78.
- BARTOŠ 2010 — Ladislav BARTOŠ: Částečně odkrytá okna v jižní a severní části apsidy kostela Stětí sv. Jana Křtitele v Hostivaři, nálezová zpráva OPD. Uloženo: OEDIS dokumentační fondy NPÚ ÚOP HMP.
- BARTOŠ 2013 — Ladislav BARTOŠ: Památkové aktuality. Operativní průzkumy a dokumentace provedené Národním památkovým ústavem, územním odborným pracovištěm v hlavním městě Praze v letech 2010–2012. Praha 15-Hostivař, kostel Stětí sv. Jana Křtitele. Staletá Praha 29, 2013/2, 207–210.
- DRAGOUN 1990 — Zdeněk DRAGOUN: K stavebnímu vývoji kostela Stětí sv. Jana Křtitele v Hostivaři. Staletá Praha 20, 1990, 100–115.
- KRACÍKOVÁ/SMETANA 2000 — Lucie KRACÍKOVÁ / Jan SMETANA: Románská a gotická sakrální architektura v okrese Česká Lípa. Vlastivědná knihovnička SPS, sv. 9, Praha 2000.
- LEHNER 1895 — Ferdinand Josef LEHNER: Farní kostel Stětí sv. Jana Křtitele v Hostivaři. Method 21, 1895/3, 25–26.
- MÜLLER 2012 — Martin MÜLLER: Zkoumání historických staveb metodou „zpětného projektu“. Staletá Praha 28, 2012/2, 32–40.
- PODLAHA 1907 — Antonín PODLAHA: Hostivař, fara. In: Posvátná místa Království českého. Díl 1. Vikariáty Českobrodský, Černokostelecký, Mnichovický a Prosecký. Praha 1907, 241–244.
- PODLAHA 1908 — Antonín PODLAHA: Hostivař. In: Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese vinohradském. Praha 1908, 13–15.
- PODLISKA 2010 — Jaroslav PODLIŠKA: Nálezová zpráva o archeologickém výzkumu Praha 15-Hostivař, Kostel Stětí sv. Jana Křtitele ppč. 188, výzkum NPÚ ÚOP Praha č. 2010/25. Uloženo: NZ archiv ARÚ AV ČR, v. v. i., č. TX-201-7753
- ROYT 2010 — Jan ROYT: Nástěnné malby v kostele Stětí sv. Jana Křtitele v Hostivaři (znalecký posudek). Farnost Stětí sv. Jana Křtitele v Hostivaři, In: <<http://centrumhostivar.cz/Hostivarske-fresky/>>.
- SLAVÍK 2007 — Miroslav SLAVÍK: Průzkum malířské výzdoby interiéru kostela Stětí sv. Jana Křtitele v Hostivaři, restaurátorská zpráva. Uloženo: OEDIS dokumentační fondy NPÚ ÚOP HMP.
- SKALICKÝ 2012 — Petr SKALICKÝ: Nové, nebo staré? Restaurování nástěnné malby a inovace liturgického prostoru v hostivařském kostele. Zprávy památkové péče 72, 2012/6, 537–541.
- VŠETEČKOVÁ 2010 — Zuzana VŠETEČKOVÁ: Nástěnné malby v kostele sv. Jana Křtitele v Hostivaři (znalecký posudek). Farnost Stětí sv. Jana Křtitele v Hostivaři. In: <<http://centrumhostivar.cz/Hostivarske-fresky/>>.

ZUSAMMENFASSUNG

DIE APSISFENSTER DER KIRCHE DER ENTHAUPUNG D. HL. JOHANNES D. T. IN HOSTIVAŘ

Der Beitrag behandelt die Erkenntnisse zu den jüngst freigelegten Apsisfenstern der Kirche der Enthauptung d. hl. Johannes d. Täufer in Hostivař, die aus der Hinsicht der erhaltenen mittelalterlichen Details noch unlängst für einen verhältnismäßig armen Bau gehalten wurde. Diese Ansicht änderte sich mit dem Fund der Wandmalereien in der Apsis. Während ihrer fortschreitenden Freilegung konnte man die Fenster, von deren Existenz bislang nichts bekannt war, dokumentieren und zum Teil auch erneuern. Der Text beschreibt verhältnismäßig gründlich die Lage und Gestalt der gefundenen Fenster vom romanischen, gotischen und

barocken Typ sowie die Entwicklung der Ansichten an die Problematik ihrer Wiederherstellung. Angedeutet ist die fortschreitende Entwicklung der Gestalt der Presbyteriumsbeleuchtung im Laufe der Geschichte der Kirche. Bemerkenswert ist vor allem die Situation an der Südseite der Apsis, wo sich Fenster von drei Etappen überdecken. Aus mehreren Beispielen ist es offenbar, dass im Milieu Böhmens die Änderungen der Fenster in den Kirchenapsiden (Vergrößern, Vermauern, Durchbrechen neuer Fenster, historisierende Erneuerung...) keine große Ausnahme bildeten. Für außerordentlich lässt sich das Erhalten bedeutender Reste von drei aus drei verschiedenen Bauetappen stammenden Fenstern, die sich in einer einzigen Position an der Apsissüdseite der Kirche in Hostivař erhielten. Das Ziel des Beitrags ist auch das Überliefern der Information vom Vorhandensein dieser Fenster, die mit Ausnahme eines kurzen Zeitabschnitts 2010–2011 dauernd unter dem Verputz verborgen sind.

Auch in der denkmalpflegerischen Hinsicht war die Lage außerordentlich kompliziert. Im Laufe der fortschreitenden Freilegung der Fenster erschien eine Menge Ansichten an die Problematik der höchst geeigneten Behandlung der Apsis. Das wiederholte Durchbrechen des südlichen romanischen Fensters hätte zum Zerstören des wesentlichen Teiles der späteren, zum Teil an derselben Stelle erhaltenen Fenster geführt. Zum Schluss überwog die Bemühung um das physische Erhalten der Artefakte an Ort und Stelle und das südliche Fenster wurde wieder vermauert, mit einer Andeutung der Form eines romanischen Fensters im Apsisinneren.

Abb. 1. Prag-Hostivař, Kirche der Enthauptung d. hl. Johannes d. Täufers. Apsis, Ansicht von Osten vor, während und nach der Fenstergestaltung.

Abb. 2. Prag-Hostivař, Kirche der Enthauptung d. hl. Johannes d. Täufers. Blick in die Apsis nach Durchführung der Sondierungsuntersuchung, während und nach Vollendung der Restaurierung der Malereien und der neuen Fenstergestaltung.

Abb. 3. Prag-Hostivař, Kirche der Enthauptung d. hl. Johannes d. Täufers. Freigelegtes nördliches Fenster, Außenseite.

Abb. 4. Prag-Hostivař, Kirche der Enthauptung d. hl. Johannes d. Täufers. Freigelegtes nördliches Fenster, Innenseite.

Abb. 5. Prag-Hostivař, Kirche der Enthauptung d. hl. Johannes d. Täufers. Südliches Apsisfenster, Befundsituation, Innenseite. Oben ein Teil des Fenstersturzbogens, in das Gesamtbild der Malerei komponiert, links die mit der Malerei kollidierende gotische Fensterlaibung, rechts das geigenförmige Barockfenster mit seiner Vermauerung aus dem J. 1893 (ganz rechts).

Abb. 6. Prag-Hostivař, Kirche der Enthauptung d. hl. Johannes d. Täufers. Befundsituation des südlichen Fensters von Außen. Oben ein Sturzbogenteil vom romanischen Fenster, links oben geigenförmiges Barockfenster, rechts unten ein freigelegter gotischer Fenstergewändepfosten.

Abb. 7. Prag-Hostivař, Kirche der Enthauptung d. hl. Johannes d. Täufers. Südliches Apsisfenster, Ansicht von Außen. Vergleich der Lage und Größe der romanischen, gotischen und barocken Fensteröffnung.

Abb. 8. Prag-Hostivař, Kirche der Enthauptung d. hl. Johannes d. Täufers. Entwicklung der Apsisbeleuchtung. **Grau** – romanisches Apsismauerwerk, **rot** – gotische Adaptierung, **braun** – barocke Adaptierung, orange – Vermauerungen 1893, **gelb** – Adaptierung 2010.

Abb. 9. Analogische Fenstergestaltung in romanischen Apsiden. **A** – Bezděz (Bösig, Bez. Česká Lípa), **B** – Čáslav (Bez. Kutná Hora), **C** – Cítov (Bez. Mělník), **D** – Prag 2-Neustadt, Rotunde d. hl. Longinus, **E** – Rovné (Bez. Prag-Ost), **F** – Kladno-Vrapice.

Übersetzung Jindřich Noll

Příspěvek vznikl v rámci plnění výzkumného cíle NPÚ „Výzkum nemovitých památek v ČR. Aktuální metodické otázky průzkumu a dokumentace, ohrožené druhy památek a jejich vybrané exempláře“ financovaného z institucionální podpory Ministerstva kultury ČR na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace.

Ing. arch. Ladislav BARTOŠ
NPÚ ÚOP v hl. městě Praze
Na Perštýně 12/356, 110 00 Praha 1
bartos.ladislav@npu.cz